

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ОБҐРУНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ЩО УХВАЛЮЮТЬСЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Радзієвський Ю.Є.,
адвокат, партнер АО «Баррістерс»,
здобувач наукового ступеня доктора філософії
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

Радзієвський Ю.Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю.

Стаття присвячена дослідженню європейських стандартів обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Вимога про обґрунтування в практиці ЄСПЛ є невід'ємним стандартом ухвалення законного та справедливого судового рішення. У спільних нормативно-правових документах Європейського Союзу (далі ЄС) не розрізняються такі поняття, як «рішення слідчого судді» та «рішення суду», «обґрунтованість рішення слідчого судді» та «обґрунтованість рішення суду». Вимога обґрунтованості рішень судді в документах ЄС розглядається в аспекті його зовнішньої незалежності як ключового елементу принципу «доступ до правосуддя та прозорість». Така невід'ємна складова статусу судді має інструментальну значущість, оскільки передбачена для створення оптимальних умов, за яких суддя може прийняти законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення неупереджено, і є незамінним засобом досягнення мети кримінального провадження – справедливого вирішення правового конфлікту. За загальним правилом судові рішення повинні бути обґрунтованими, а його якість головним чином залежить від ступеню його обґрунтування. Обґрунтоване рішення суду є гарантією того, що сторона була вислухана і почута шляхом детального дослідження наданих нею матеріалів та висловлених доводів. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду, а тому у судді має бути достатньо часу на підготовку своїх рішень. Нормативно-правові акти ЄС також не розрізняють таких понять, як «обґрунтованість» та «вмотивованість» судового рішення, охоплюючи це єдиним поняттям «обґрунтованість рішення» або «підстави ухвалення рішення». Виокремлено систему європейських стандартів обґрунтування судових рішень, зокрема під час судово-контрольної діяльності. В Європейських країнах обґрунтуванню рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування, приділяється значна увага. Реалізація вимоги про обґрунтованість здатна переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій відносно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Ключові слова: судовий контроль, міжнародні стандарти правосуддя, стандарти обґрунтування судових рішень, обґрунтованість судових рішень, Європейський Союз, Європейський суд з прав людини, Рада Європи, Консультативна рада європейських суддів.

Radzievsky Y.Y. European standards for the grounding of criminal procedural decisions, what are the results of the court control process.

The article is dedicated to the studying of European standards for the grounding of criminal procedural decisions, what are the results of the court control process. The demand on grounding of court decisions in practice of European Court of Human Rights is integral standard of the adoption of the legal and fair court decision. The existing regulatory documents of the European Union (also referred to as the EU) do not differentiate "the decision of the trial judge" and "the decision of the court", "grounding of the decision of the trial judge" and «grounding of the decision of the court». The grounding of the court decision in the EU documents is viewed in the aspect of its external independence as a key element of the principle of "access to justice and transparency". Such integral part of the judge status has instrumental significance, as it exists with purpose of creation of optimal conditions when the judge can accept a legal decision and reach the main task of criminal proceedings - the fair resolution of legal conflict. According to the common rule the court decision must be grounded, and its quality first of all depends of the level of its grounding. The grounded decision of the court guarantees that the party has been heard, the provided evidences and the stated arguments were investigated in detail. The properly grounding is the imperative, which cannot be sacrificed for the expediting of the consideration of the case, and the judge should have enough time to

prepare his decision. Regulatory legal acts of the EU also do not differentiate such concepts as "grounding" and "motivation" of the court decision, but they prescribe the common concept of "grounding a decision" or "grounds for making a decision". The system of European standards for the grounding of court decisions has been found. Significant attention is given to the grounding of the court (including courts which provide court control during pre-trial investigation) decisions in European countries. The implementation of the demand on grounding of court decision is able to persuade an objective guardian determinant that the criminal reinvestigation of a person is fair.

Key words: court control, international standards of justice, standards for the grounding of court decisions, grounding of judicial decisions, European Union, European Court of Human Rights, Council of Europe, Advisory Council of European Judges.

Постановка проблеми: В практиці судового контролю України давно превалює позиція, згідно якої під час здійснення судового контролю слідчі судді не зобов'язані повноцінно оцінювати і досліджувати докази, а обґрунтованість підозри вони встановлюють завдяки так званій «розумній оцінці доказів». Здійснюючи таку «розумну оцінку», слідчий суддя, не вдаючись до детальної оцінки дій особи, нібито повинен тільки пересвідчитись, що повідомлена підозра є обґрунтованою. З метою спростування цієї позиції проведено аналіз спільних нормативно-правових документів Європейського Союзу і практики Європейського суду з прав людини на предмет вимог і стандартів щодо обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі вимоги про обґрунтованість кримінальних процесуальних судових рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю, в спільних нормативно-правових документах ЄС та практиці ЄСПЛ.

Стан опрацювання проблематики. Вивченням регулювання обґрунтованості судових рішень в спільних нормативно-правових документах ЄС та практиці ЄСПЛ займалися такі вчені, як Н.Б. Болібрux, І.В. Гловюк, Л.М. Гуртієва, І.В. Завальнюк, У.З. Коруц, Ю.І. Манат, О.Б. Прокопенко, Х.Б. Романів, П.А. Рудик, Н.П. Сиза, О.В. Скупінський, Р.П. Сопільник, О.С. Ткачук, Є.Л. Трегубов, Т.Г. Фоміна, О.Ю. Хабло, І. Шаповалова.

Виклад основного матеріалу. Світове співтовариство через спільно створені міждержавні установи та організації постійно генерує документи-орієнтири, положення яких спрямовані на оптимізацію вирішення ключових питань функціонування суспільства в політичній, соціально-економічній та правовій сферах життя, які іноді називають міжнародними стандартами. Вони можуть мати імперативний або рекомендаційний характер, але у будь-якому випадку їх приписи мають бути маяком для законодавців різних країн у площині приведення національної правової системи до загальновизнаних міжнародних цінностей, зокрема в юридичній сфері.

Як зауважує професор П.А. Рудик «під міжнародними стандартами слід розуміти установлені міжнародно-правовими актами (документами) певні мінімальні вимоги, закріплені правовими нормами і принципами, котрих зобов'язані дотримуватися у процесі законотворчої діяльності всі держави». Вчений на науковому рівні виокремлює також й «європейські стандарти», якими вважає «типові норми і принципи, котрі закріплені в основних документах Європейського Союзу та Ради Європи і котрих мають дотримуватися всі їхні держави-члени» [1, с. 74].

Базовою в рамках обраного вектору дослідження слід вважати ст. 6 Конвенції (Право на справедливий суд), яка встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, констатується, що обґрунтованість судового рішення є проявом зовнішньої незалежності судді, акцентується увагу на тому, що судові рішення мають бути обґрунтовані та оголошені публічно. Однак зауважується, що судді не зобов'язані роз'яснювати, якими переконаннями вони керувалися при прийнятті таких рішень (п. 15, Розділ II. Зовнішня незалежність) [2].

З нагоди свого 10-річчя Консультативної ради європейських суддів (далі КРЕС) у ході 11-го пленарного засідання прийняла рамковий документ під назвою «Велика Хартія суддів (Основні принципи)», в якому закріпила вимогу обґрунтованості судового рішення як ключовий елементу принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». У правовому акті зазначається, що судова документація та рішення суду викладаються доступною, простою й зрозумілою мовою. Судді виносять обґрунтовані рішення, оголошуючи їх відкрито протягом розумного часу після справедливого та публічного розгляду справи. Судді використовують належні методи управління судовими справами (п. 16) [3].

У п. 58-60 Висновку № 7 (2005) КРЕС до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство в аспекті обґрунтування судового рішення наголошено, що мова судочинства повинна

бути лаконічною та простою, має уникати, крім випадків, коли це необхідно, формулювань латиною або іншими мовами, які важко зрозуміти широкому загалу. Юридичні поняття та норми повинні бути вичерпно пояснені цитуванням законодавства або судових прецедентів. Це посилює доступність та передбачуваність принципу верховенства права для громадян безпосередньо або за допомогою експерта-юриста, як передбачає практика Суду. Рада зауважує, що ясність та стислість не повинні бути абсолютною метою, оскільки суддям у рішеннях також необхідно зберігати точність та повноту аргументації [4].

У п. 34-50 Висновку № 11 (2008) КРЕС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень виокремлені основні елементи, що мають бути нерозривно пов'язані з їх ухваленням. Серед них особлива увага приділяється правилам обґрунтування судових рішень, зокрема зазначається, що:

а) за загальним правилом судові рішення повинні бути обґрунтованими, а його якість головним чином залежить від ступеню його обґрунтування. До числа можливих винятків відносно необхідності глибокої аргументації Рада, серед іншого, відносить рішення щодо керування розглядом справи (наприклад, відкладення слухання); несуттєвих процедурних питань або питань, які не є предметом спору (рішення на користь позивача за відсутності відповідача або за взаємною згодою); рішень апеляційного суду, що залишає в силі рішення суду першої інстанції після розгляду схожих аргументів з тих самих підстав тощо;

б) належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду, а тому у судді має бути достатньо часу на підготовку своїх рішень;

в) обґрунтування повинно засвідчувати дотримання принципів, проголошених Судом, а саме, додержання прав сторони захисту та права на справедливий суд;

г) чіткий виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, а, насамперед, є гарантією проти свавілля. З одного боку, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін та вказати на доводи, що лежать в основі рішення й забезпечують його правомірність. Це дає також можливість сторонам переконатися в тому, що їхні твердження були досліджені, а отже, суддя взяв їх до уваги. З іншого - дозволяє суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система;

д) підстави прийняття рішення мають бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Повинні давати можливість читачеві простежити логіку міркувань, що привели суддю до ухваленого ним конкретного рішення;

е) виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення. Судді мають право давати відповідь лише на доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору;

є) обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент захисту чи обвинувачення. Обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру рішення, доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв та доктринальних принципів, від різних практик підготовки та представлення рішень;

ж) обґрунтування судового рішення повинно відбуватися як в аспекті дослідження фактичних обставин, так і питань права, що лежать в основі спору. Щодо фактичних обставин справи, то суддя має розглянути заперечення стосовно доказів, особливо щодо їх прийнятності (належності, достовірності, допустимості). Дослідження питань права пов'язано із застосуванням правил національного, європейського та міжнародного права. Тому в обґрунтуванні повинні міститися посилання на відповідні положення Конституції або відповідні норми національного, європейського або міжнародного права. Там, де це доречно, посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, в тому числі на практику судів інших країн, а також посилання на юридичну літературу можуть бути корисними, а в системі загального права – необхідними;

з) у країнах загального права рішення вищих судів, в яких розв'язуються певні правові питання, є прецедентами і мають обов'язковий характер при вирішенні ідентичних спорів у подальшому. У країнах континентального права судові рішення не мають такого ефекту, але можуть бути цінними дороговказами для інших суддів, які стикаються з вирішенням схожої справи, зокрема, коли йдеться про справи, в яких піднімаються широкі соціальні або вагомі юридичні питання. Саме тому виклад обґрунтування на основі детального дослідження розглянутих питань права слід готувати з особливою ретельністю з тим, щоб воно відповідало очікуванням сторін та суспільства;

и) судді повинні в цілому послідовно застосовувати закон. При цьому завжди необхідно дбати про забезпечення юридичної визначеності та послідовності. Коли суд вирішує відійти від попередньої практики, у рішенні слід чітко вказати про це. За виняткових обставин може бути доречним зазначити, що таке нове тлумачення застосовуватиметься лише з дня ухвалення цього рішення або з дня, вказаного у рішенні;

i) обґрунтування не повинно містити жодних образливих або критичних зауважень щодо сторін;
ii) коли проміжні рішення стосуються індивідуальних свобод особи (наприклад, дозвіл на арешт) або можуть вплинути на її права чи майно (наприклад, тимчасова опіка над дитиною або попереднє накладення арешту на нерухоме майно чи на банківські рахунки), необхідний належний виклад підстав для такого рішення [5].

У Висновку № 18 (2015) КРЕС до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях Рада у сенсі відповідальності судової влади перед суспільством констатувала, що державний орган, зокрема суд, є «відповідальним», якщо він пояснює свої дії і, що є так само важливим, готовий нести за них відповідальність. У контексті судової влади «відповідальний» треба розуміти як такий, що зобов'язаний надати відповідь: пояснити мотиви та обґрунтування рішення та поведінки, що стосуються справ, які судді мають розглядати (п. 20). Основні засади судової роботи, такі як вимога проводити публічні слухання й ухвалювати обґрунтовані рішення, які доступні громадськості, засновані на принципі, що судді повинні бути відповідальними за свою поведінку й рішення (п. 27). Судді повинні вмотивовувати свої рішення, які мають бути загальнодоступними, окрім виняткових обставин, коли доступ обмежується. У цей спосіб судді є відповідальними за свої рішення, і це дозволяє особам, що звернулися до суду, і суспільству в цілому прийняти або піддати сумніву певне обґрунтування (п. 28) [6].

Плавно переходячи до аналізу рішень ЄСПЛ в контексті обґрунтування судового рішення, слід зазначити, що в цілому його правові позиції з цього питання корелюють положенням вищенаведених документів.

Зокрема, у рішенні у справі «Проніна проти України» (2006 р.) Суд нагадав, що п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Межі цього обов'язку можуть бути різними в залежності від характеру рішення. Крім того, необхідно брати до уваги, між іншим, різноманітність аргументів, які сторона може представити в суд, та відмінності, які існують у державах-учасниках, з огляду на положення законодавства, традиції, юридичні висновки, викладення формулювання рішень. Таким чином, питання, чи виконав суд свій та обов'язок щодо належного обґрунтування, що впливає зі ст. 6 Конвенції, може бути визначено тільки у світлі конкретних обставин справи (див. «Руїз Торія проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spaine), рішення від 09.12.94 р., Серія А, N 303-А, параграф 29) [7].

У справі «Серявін та інші проти України» (2010 р.) Суд повторив свою позицію, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення (див. рішення у справі «Руїс Торіа проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spain) від 9 грудня 1994 року, серія А, N 303-А, п. 29). Хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень (див. рішення у справі «Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland), N 37801/97, п. 36, від 1 липня 2003 року). Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland), N 49684/99, п. 30, від 27 вересня 2001 року)[8].

Автори практичного посібника зі ст. 6 Конвенції, який був підготовлений Дослідницьким підрозділом Європейського Суду з прав людини, в контексті обґрунтування судового рішення як передумови реалізації права на справедливий суд, проаналізували в цьому аспекті низку рішень ЄСПЛ і зазначають, що [9]:

– гарантії статті 6 § 1 передбачають зобов'язання судів надавати достатні підстави для винесення рішень (Н. v. Belgium (Н. проти Бельгії), § 53). Достатні підстави демонструють сторонам, що їх справа була ретельно розглянута. Хоча національний суд користується певним правом розсуду, обираючи аргументи і приймаючи докази, він зобов'язаний обґрунтувати свої дії підставами для винесення рішень (Suominen v. Finland (Суомінен проти Фінляндії), § 36);

– стаття 6 § 1 зобов'язує суди надавати підстави для винесення рішень, однак не передбачає детальної відповіді на кожний аргумент (Van de Hurk v. the Netherlands (Ван де Гурк проти Нідерландів), § 61; García Ruiz v. Spain (Гарсія Руїс проти Іспанії) [ВП], § 26; Jahnke and Lenoble v. France (Янке і Ленболь проти Франції) (déc.); Perez v. France (Перез проти Франції) [ВП], § 81). Міра застосування цього зобов'язання може різнитися в залежності від характеру рішення (Ruiz Torija v. Spain (Руїс То-

ріха проти Іспанії), § 29; *Hiro Balani v. Spain* (Хіро Балані проти Іспанії), § 27) і може бути визначена тільки зважаючи на обставини справи: необхідно брати до уваги, серед іншого, різноманітність документів і доказів, які сторона може представити судам і різницю у положеннях, нормах звичаєвого права, юридичних оцінках і представленні та винесенні рішень між державами-учасниками (*Ruiz Torija v. Spain* (Руїс Торіха проти Іспанії), § 29; *Hiro Balani v. Spain* (Хіро Балані проти Іспанії), § 27). Однак, якщо подання сторони є вирішальним для результату провадження, воно вимагає конкретної та прямої відповіді (*Ruiz Torija v. Spain* (Руїс Торіха проти Іспанії), § 30; *Hiro Balani v. Spain* (Хіро Балані проти Іспанії), § 28). Отже, суди мають вивчити наступне: а) основні аргументи сторони (*Buzescu v. Romania* (Бузеску проти Румунії), § 67; *Donadze v. Georgia* (Донадзе проти Грузії), § 35); б) заяви, що стосуються прав і свобод, які гарантуються Конвенцією і її протоколами: національні суди повинні розглядати такі справи з особливою суворістю і ретельністю (*Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg* (Вагнер і J.M.W.L. проти Люксембургу), § 96);

– вимога щодо юридичної визначеності і захисту правомірних очікувань не включають права на встановлену судову практику (*Unédic v. France* (Юнедік проти Франції), § 74). Розвиток судової практики не суперечить належному правозастосуванню, оскільки відсутність еволюційного та динамічного підходу попереджують будь-які зміни чи покращення (*Atanasovski v. «The former Yugoslav Republic of Macedonia»* (Атанасовський проти «Колишньої Югославської республіки Македонія», § 38). Існування встановленої судової практики зобов'язує Верховний Суд надавати більш істотне обґрунтування відхиленню від прецедентного права, а у іншому випадку, буде порушено право особи на належне обґрунтування рішення. У деяких справах зміни у національній судовій практиці, що впливають на цивільні провадження, що знаходяться на судовому розгляді, можуть порушувати Конвенцію (*Petko Petkov v. Bulgaria* (Петко Петков проти Болгарії), §§ 32–34);

– якщо публічно проголошується лише постановча частина рішення необхідно визначити чи у громадськості були інші способи отримати доступ до обґрунтування рішення, яке не зачитувалось публічно, і, якщо так, то потрібно розглянути форми публічності, використані для забезпечення громадського контролю (*Ryakib Biryukov v. Russia* (Рякіб Бірюков проти Росії), §§ 38–46 і посилання вказані у справі, §§ 33–36). Оскільки причини, які б дали зрозуміти чому скарги заявника були відхилені, були недоступні для загалу, мети статті 6 § 1 не було досягнуто (там же, § 45)[10].

Слід звернути увагу й на ту обставину, що вимога мотивування рішень суддів під час досудового розслідування оцінювалася ЄСПЛ також крізь призму ст. 5, 8 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до неї.

Зокрема, обов'язок обґрунтування та мотивування рішення про позбавлення свободи особи (наприклад, тримання під вартою) впливає із п. 3 ст. 5 Конвенції, яка вимагає, щоб були встановлені належні підстави для спростування презумпції свободи. Суд зазначає, що завданням органів влади є встановлення того, чи продовжують існувати підстави, що обґрунтовують тривале тримання під вартою («*Merabishvili v. Georgia* [ВП]» (*Merabishvili v. Georgia* [GC]), § 234). Тягар доказування у цих питаннях не повинен перерозподілятися так, щоб на затриману особу покладался обов'язок доводити наявність підстав для її звільнення («*Биков проти Росії* [ВП]» (*Bykov v. Russia* [GC]), § 64). Якщо національний суд не вказав у своєму рішенні обставини, які могли існувати на момент такого рішення і стати підставою для взяття особи під варту, Суд не повинен встановлювати їх самостійно та займати місце національного суду, який санкціонував тримання під вартою (там само, § 66; «*Гіоргі Ніколашвілі проти Грузії*» (*Giorgi Nikolaishvili v. Georgia*), § 77). Лише за допомогою обґрунтованих рішень може бути забезпечений суспільний контроль за здійсненням правосуддя («*Тасе проти Румунії*» (*Tase v. Romania*), § 41).

Висновки. Підсумовуючи все вищенаведене, зазначимо, що у спільних нормативно-правових документах Європейського Союзу не розрізняються такі поняття, як «рішення слідчого судді» та «рішення суду», «обґрунтованість рішення слідчого судді» та «обґрунтованість рішення суду». Це, насамперед, пов'язано з неоднаковою функціональною спрямованістю діяльності зазначеного суб'єкта у кримінальних провадженнях держав-членів ЄС. Філософія, закладена в документах та рішеннях ЄСПЛ, наведених вище, дає право говорити, що поняття «обґрунтованість судового рішення» охоплює й рішення суб'єктів кримінального провадження, до повноважень яких належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Вимога обґрунтованості рішень судді в документах ЄС розглядається в аспекті його зовнішньої незалежності як ключового елементу принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». Така невід'ємна складова статусу судді має інструментальну значущість, оскільки передбачена для створення оптимальних умов, за яких суддя може прийняти законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення неупереджено, і є незамінним засобом досягнення мети кримінального провадження – справедливе вирішення правового конфлікту.

Нормативно-правові акти ЄС не розрізняють таких понять, як «обґрунтованість» та «вмотивованість» судового рішення, охоплюючи це єдиним поняттям «обґрунтованість рішення» або «підстави ухвалення рішення».

Говорячи про обґрунтування судового рішення, доцільно усвідомлювати, що це комплекс (система) дій, за наслідками вчинення яких у сукупності можна констатувати, що судові рішення є обґрунтованими. В якості визначальних ознак системи треба виділяти такі: а) система створюється або існує з певною метою; б) у складі системи наявні окремі частини, які постійно взаємодіють між собою та функціонують як єдине ціле; в) система зазнає певних змін у разі, якщо до неї додається якийсь елемент або забирається; г) функціонування системи залежить від її структури (сукупності зв'язків, що забезпечують цілісність системи); д) трансформація структури призводить до зміни порядку функціонування системи.

Можемо констатувати, що на теренах Європи мотивуванню рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування, приділяється значна увага. Реалізація відповідної вимоги є невід'ємним стандартом ухвалення законного, обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій відносно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Отже, системний аналіз наведених вище положень правових актів ЄС та рішень ЄСПЛ, власні умовиводи, що стосуються категорії обґрунтованості судових рішень, дозволяє виокремити певну систему європейських стандартів обґрунтування судових рішень, зокрема під час судово-контрольної діяльності.

1. Стандарт обов'язковості обґрунтування судового рішення, суть якого полягає в тому, що незалежно від будь-яких обставин провадження відповідна вимога має бути імперативно реалізована суддею при ухваленні ним остаточного чи проміжного рішення.

2. Стандарт відповідності обґрунтування судового рішення принципам, проголошених Конвенцією та ЄСПЛ, а саме, верховенству права, права на справедливий суд, забезпечення права на захист, доступу до правосуддя тощо.

3. Стандарт відповідності обґрунтування судового рішення очікуванню сторін та суспільства. В його основі лежать наступні тези:

- вмотивоване рішення суду є гарантією того, що сторона була вислухана і почута шляхом детального дослідження наданих нею матеріалів та висловлених доводів. Це переконує її у правильності або хибності правової позиції та визначає подальший вектор дій;

- у своїх рішеннях суди часто обмірковують питання права, на вирішення яких очікує суспільство. Відповідно, їх слід розглядати та приймати по ним рішення з особливою ретельністю, щоб це відповідало очікуванням суспільства. Суд має бути відповідальним за своє рішення, а саме, має пояснити свої дії і, що є особливо важливим, повинен бути готовим нести за це відповідальність.

4. Стандарт диференційованого підходу до змісту та форми обґрунтування судового рішення. Градація підходів до обґрунтування судового рішення пов'язана з багатьма факторами та обставинами, які впливають на характер та ступінь (глибину) його обґрунтування. В якості відповідних критеріїв різноманітності обґрунтування судових рішень вбачаємо за доцільне виділити наступні:

- в залежності від етапу провадження, на якому вони приймаються. Остаточні рішення, ухвалені по суті спору, повинні мати більш суттєву ступінь обґрунтованості у порівнянні з процедурними, які періодично постановляються по ходу розгляду справи. Наприклад, співвідношення вимог обґрунтованості до ухвали слідчого судді про призначення судового розгляду щодо розгляду клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу та його ухвала про застосування запобіжного заходу;

- в залежності від питань, що в них вирішуються, зокрема істотності «торкання» основних прав та свобод людини. У випадку, коли рішення слідчого судді стосуються індивідуальних свобод або може вплинути на права чи майно особи, обґрунтування підстав ухвалення такого рішення має бути більш істотним. Наприклад, у порівняльному аспекті - ухвала слідчого судді про відвід та його ухвала про арешт майна особи;

- в залежності від конкретних обставин справи. Мається на увазі, що обґрунтування рішення повинно бути здійснено у прив'язці до реально існуючих обставин кримінального провадження, а не абстрактно, одноманітно щодо всіх правовідносин, які підпадають під дію певної норми права. Наприклад, у разі вчинення кримінального правопорушення у співучасті і обранні запобіжного заходу до підозрюваних, суд має враховувати широкий спектр обставин, що вплинуть на остаточне рішення. Отже, навіть за тотожності протиправних дій співучасників остаточне рішення щодо них може бути неоднаковим як по змісту, так і щодо наслідків для підозрюваних;

- в залежності від свободи власного розсуду при виборі того, чи слід приймати усне рішення, коли це дозволено, чи коротке письмове або розширене.

5. Стандарт чіткості та зрозумілості обґрунтування судового рішення. Суть цієї вимоги полягає в тому, що текст рішення має бути логічним, простим для сприйняття. Підстави його прийняття мають бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Зміст рішення повинен давати можливість сторонньому читачеві простежити логіку міркувань, які привели суддю до ухвалення ним рішення, та переконатися у впевненості судді у власних умовиводах.

6. Стандарт належного балансу між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення, в основі якого закладено задум про те, що виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим. Надмірне обґрунтування рішення може переобтяжувати текст, стати передумовою втрати читачем відслідкування логіки думок судді, ускладнити його сприйняття. Саме тому судді доцільно знайти оптимальний баланс між лаконічністю рішення та чітким, правильним розумінням ухваленого рішення іншою особою.

7. Стандарт дотичності обґрунтування судового рішення положенням національного, європейського права, а також його відповідність існуючій судовій практиці.

У своїх рішеннях суд досліджує питання права, що нерозривно пов'язано із застосуванням правил національного, європейського права. Тому при обґрунтуванні судового рішення суддя зобов'язаний посилається на відповідні положення Конституції України, норми національного, європейського права. Необхідність врахування приписів європейського права перш за все пов'язано з фундаментальними положеннями, які визначають зміст засад кримінального провадження. Зокрема, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (ч. 2 ст. 8 КПК України); кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (ч. 5 ст. 9 КПК України).

9. Стандарт обов'язкового оприлюднення обґрунтування судових рішень. Сутність його полягає в тому, що суспільство має право ознайомитися із змістом судового рішення, зокрема, з обґрунтуванням висловленої у ньому позиції суду. Навіть тоді, коли присутність громадськості виключена під час судового розгляду (закрите судове засідання), рішення, у тому числі, ключові висновки, докази та правове обґрунтування повинні бути оприлюднені. Виключення можуть становити лише окремі категорії справ, які стосуються інтересів неповнолітніх осіб, державної таємниці тощо.

10. Стандарт обґрунтування судового рішення додатковими аргументами у разі наявності специфіки реалізації принципу безпосередності.

В основі покладена вимога про те, що у разі неможливості суддею з об'єктивних чи суб'єктивних причин безпосередньо сприймати певні докази, він не повинен обґрунтовувати рішення виключно або вирішальною мірою такими доказами. Мають бути надані додаткові матеріали, які допоможуть з'ясувати відповідні обставини кримінального провадження.

11. Стандарт толерантності обґрунтування судового рішення.

Його суть полягає в тому, що обґрунтування судового рішення не повинно містити жодних образливих або критичних зауважень щодо сторін. В повній мірі має бути дотримана повага до чужого вибору, особливостей, думок учасників кримінального провадження.

12. Стандарт достатнього часу для підготовки, в тому числі обґрунтування, судового рішення.

Базовою є теза про те, що належне обґрунтування є імперативною вимогою, якою ні в якому разі не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду справи. Саме тому у судді має бути достатньо часу для підготовки своїх рішень, зокрема пошуку аргументів на його обґрунтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рудик П.А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. Київ: *Часопис Київського університету права*, 2019. № 4. С. 74–80.
2. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення 24.02.2025).
3. Велика Хартія суддів (Основні принципи) прийняті в ході її 11-му пленарному засіданні КРЕС (Страсбург, 17-19 листопада 2010 року): <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a570c>https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення 24.02.2025).
4. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_7_2005_2005_11_25.pdf (дата звернення 24.02.2025).
5. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення 24.02.2025).
6. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no18_of_pereklad.pdf (дата звернення 24.02.2025).
7. Рішення ЄСПЛ від 18 липня 2006 року у справі «Проніна проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (дата звернення 24.02.2025).

8. Рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2010 року у справі «Серявін та інші проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text (дата звернення 24.02.2025).
9. Практичний посібник зі ст. 6 Конвенції. Право на справедливий суд (цивільна частина): https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr (дата звернення 24.02.2025).
10. Практичний посібник зі ст. 6 Конвенції. Право на справедливий суд (цивільна частина): https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr (дата звернення 24.02.2025).